

STUDIJA APIE SLAVŲ KALBŲ LOKATYVĄ

V. H. Топоров, *Локатив в славянских языках*, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1961, 380 p.

Nesuklysimė pasakydami, kad nuo XIX a. pabaigos, kai F. Fortunatovas 1886 m. Maskvos universitete pradėjo skaityti lietuvių kalbos kursą, Maskva tapo vienu iš reikšmingiausių lietuvių kalbos tyrinėjimo centrų. Su Maskva susijusi gerai mums žinomų F. Fortunatovo mokinių G. Uljanovo, V. Poržezinskio mokslinė veikla. F. Fortunatovo mokinys buvo ir J. Jablonskis. Ilgą laiką Maskvos universitete dirbo geras lietuvių kalbos žinovas, knygos „Очерк литовского языка“ (Maskva, 1955) autorius tarybinis kalbininkas prof. M. Petersonas. Tačiau niekada Maskvoje nebuvo tiek daug lietuvių kalbą mokančių ir lituanistikos bei baltistikos klausimus nagrinėjančių kalbininkų kaip šiandien. Ypač gausus tokių kalbininkų būrys dirba TSRS Mokslų akademijos Slavistikos institute. Kai kurie šio instituto darbų tomai beveik ištiesai skiriami baltų kalbų problemoms. Pačiose pirmosiose šių problemų tyrinėtojų gretose, be abejo, eina Vladimiras Toporovas. Per pastaruosius kelerius metus jis paskelbė keliolika puikių darbų baltų toponimikos, baltų ir slavų kalbinių santykių, istorinės-lyginamosios baltų kalbų gramatikos, etimologijos klausimais. Kai kurie V. Toporovo darbai išspausdinti ir lietuvių kalbotyros leidiniuose¹. Neseniai šis kalbininkas išleido didelę monografiją apie slavų kalbų lokatyvą.

Pirmoji šio veikalo dalis skirta grynai slavistikos klausimams, tačiau antroje, naudojantis labai gausia medžiaga, sprendžiami ir baltistikos bei apskritai indoeuropeistikos dalykai, daromos išvados, kurios įdomios tiek slavų, tiek ir baltų kalbų istorijos tyrinėtojams.

Pirmojoje dalyje iš eilės apžvelgiamos lokatyvo rūšys rusų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų, kašubų, polabų, lužicų, čekų ir slovakų, senajoje slavų, bulgarų, serbų-chorvatų, slovėnų kalbose, didžiausią dėmesį kreipiant į senuosiuose šių kalbų paminkluose vartojamus lokatyvus, parodant atskirų lokatyvo rūšių nykimo ir naujų rūšių susidarymo procesus. Reziumuojant šios dalies tyrinėjimo rezultatus, galima konstatuoti, kad tam tikri lokatyvo be prielinksnio pėdsakai aptinkami nemažos slavų kalbų dalies rašto paminkluose. Ypač gerai lokatyvas be prielinksnio išsilaikęs XI—XIII a. rusų kalbos raštuose. Tačiau jau ir šiuo laikotarpiu prielinksninis lokatyvas rusų kalbos paminkluose turėjęs visas lokatyvu perteikiamas reikšmes, o XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje prielinksninis lokatyvas visiškai išstumia lokatyvą be prielinksnio. Baltarusių ir ukrainiečių kalbose lokatyvo be prielinksnio sustabarėjusios formos išlikusios

¹ Zr. В. Н. Топоров, О балтийских следах в топонимике русских территорий, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 2, Vilnius, 1959, p. 55—63; В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Балтийская гидронимия Верхнего Поднепровья, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 4, Vilnius, 1961, p. 195—217; В. Н. Топоров, Из области балто-славянских фольклорных связей, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 6, Vilnius, 1963, p. 149—175.

tik prieviksiuose. Tiesa, kai kuriose ukrainiečių Karpatų tarmėse, daugiausia dainose, aptinkama ir neprieviksiinių šio lokatyvo formų, bet tai, V. Toporovo nuomone, veikiausiai nėra senojo lokatyvo be prielinksnio relikta. Senosios lenkų kalbos paminkluose patikimų lokatyvo be prielinksnio pavyzdžių neaptikta. Nerandama šio lokatyvo pėdsakų kašubų, polabų kalbose. Lužicų kalbos paminkluose pasitaiko nemaža lokatyvo be prielinksnio pavyzdžių. Tačiau šie lokatyvai veikiausiai yra naujesnių laikų padarinys ir nesusiję genetiniiais ryšiais su senuoju slavų lokatyvu be prielinksnio. Nagrinėjant slavų lokatyvo istoriją, labai vertingi senųjų čekų kalbos paminklų duomenys. Senuosiuose čekų kalbos tekstuose aptinkama tokių archainių lokatyvo ypatybių, kurių visiškai neišlaikė kitos slavų kalbos. Lokatyvas be prielinksnio čekų kalbos paminkluose gausiai paliudytas. Daug įvairios reikšmės šio lokatyvo pavyzdžių pasitaiko ir senojoje slavų kalboje. Pietų slavų kalbose patikimų lokatyvo be prielinksnio pavyzdžių, galima sakyti, visiškai nėra.

Kaip minėta, lituanistikai svarbiausia yra antroji veikalo dalis. Šioje dalyje autorius sprendžia klausimą, kuris dar XX a. pradžioje būtų atrodęs visai absurdiškas. Čia mėginama išaiškinti, kada atsirado lokatyvo linksnis, paliudytas daugelio indoeuropiečių kalbų, ypač rytinių, paminkluose. Anksčiau buvo teigiama, kad lokatyvas susiformavo indoeuropiečių prokalbėje. Remiantis avestos, baltų, slavų, iš dalies armėnų kalbų duomenimis, o ypač veikiant sanskrito faktų hipnozei, indoeuropiečių prokalbei buvo priskirta aštuonių linksnių sistema, į kurią kaip savarankiškas linksnis įėjo ir lokatyvas. Tačiau iššifravus pačius seniausius indoeuropiečių kalbų tekstus — iš antrojo tūkstantmečio pr. m. e. hetitų dantiraščius, pasirodė, kad juose ta linksnio forma, kurią atitinka rytinių indoeuropiečių kalbų lokatyvas, vienodai reiškiami ir datyviniai, ir lokatyviniai santykiai. Sunku įsivaizduoti, teigia veikalo autorius, kad kada nors egzistavę atskiri su skirtingomis galūnėmis datyvo ir lokatyvo linksniai būtų susilieję į vieną. Veikiau reikia galvoti apie pirminį datyvo ir lokatyvo neskyrimą (plg. p. 277). Kai kurių kitų (pvz., germanų, italikų) indoeuropiečių kalbų faktai taip pat nerodo, jog seniausiais laikais datyvas ir lokatyvas būtų buvę aiškiai skiriami. Šių formų aiški diferenciacija dalyje indoeuropiečių kalbų prasideda palėginti vėlesniais laikais.

Apžvelgęs atskirų indoeuropiečių kalbų lokatyvą, V. Toporovas daro tokias išvadas: 1) lokatyvu įvairiose indoeuropiečių kalbose dažnai laikomi skirtingų formų dariniai, tarp savęs susiję tik reikšmės panašumu; 2) visose indoeuropiečių kalbose randami aiškūs dar nesusiformavusio lokatyvo pėdsakai (ypač būdinga, kad šie pėdsakai pastebimi priebalsinio kamieno ir kartais *i*, *u* kamieno žodžiuose; produktyviuosiuose *ā*, *o* kamieniuose tokie atvejai labai reti); 3) prieviksiinė lokatyvo kilimo prielaida patvirtinama didesniu faktų skaičiumi, negu priešingas spėjimas (taikant vakarinėms indoeuropiečių kalboms); 4) vargu galima laikyti lokatyvą bendraindoeuropietišku linksniumi; 5) nemaža aplinkybių rodo pirminį lokatyvo ir datyvo sutapimą (plg. p. 285).

Antroje monografijos dalyje nemaža vietos skiriama ir baltų kalbų lokatyvui. Baltų kalbų medžiaga panaudojama, tiek sprendžiant bendruosius indoeuropiečių lokatyvo istorijos klausimus, tiek kaip pagalbinė atskiriems slavų kalbų lokatyvo raidos procesams nušviesti. V. Toporovas pabrėžia, kad baltų duomenys ypač reikšmingi ne tik dėl artimumo slavų kalbų faktams, bet ir dėl jų archaiškumo. Didelę dalį medžiagos autorius surinko iš rašytinių paminklų ir tarminių tekstų. Knygoje pateikiami baltų kalbų duomenys nuo prūsų katekizmų, Mažvydo raštų, Adolfi gramatikos iki latvių ir lietuvių tautosakos rinkinių, J. Endzelyno ir J. Jablonskio darbų. Veikale minimą gausią baltistinę literatūrą galėtume papildyti nebent viena kita lietuvių ar latvių dialektologijos studija, paskelbta pastaraisiais metais. Tačiau šių studijų teiginiai neprieštaraus bendroms veikalo išvadoms.

Baigdami nurodysime tik keletą smulkių netikslumų, kurie jokia būdu negali sumenkinti bendros veikalo vertės.

P. 295 ne visai teisingai išverstas Mažvydo sakiny: „ateidamij angelai giedaia...“.

P. 322 neteisingai išversti latvių kalbos pavyzdžiai su prielinksniu *ap*.

Negalima teigti, kad p. 319 pateikti pavyzdžiai, kuriuose vieta reiškiamą galininku su prielinksniu *apie*, būtų svetimi literatūrinei lietuvių kalbai.

V. Toporovas teisingai nurodo, kad prūsų kalboje apskritai lokatyvo nėra, išnašoje paaiškindamas: „Jeigu neskaičiuosime vieno įvardinio pavyzdžio iš Enchiridijono: *bhe stallēti pērdin en schisman ackewijstin Krixtiāniskan astin*, p. 77, 15, kuris vienok nieko neįrodo, kadangi neturi atitikmenų (formaliniu atžvilgiu) kitose kalbose“ (plg. p. 283). Iš savo pusės pridursime, kad ir formą *schisman* J. Endzelynas buvo linkęs taisyti į datyvą **schismau < *šismū*². Be to, J. Endzelynas o-kamieniu vienaskaitos lokatyvu abejodamas laikė ne tik V. Toporovo minimąrieveiksmį *bitai*, bet ir sudurtinių žodžių *sallubai busennis*, *salaūbaigannan*, *sallūbaiwīrins* pirmąją dalį³.

Vilnius

A. Šabaliauskas

DĖL M. RUDNICKIO GALINDOS, PRIEGLIAUS IR SŪDUVOS ETIMOLOGINIŲ AIŠKINIMŲ

Mikołaj Rudnicki, *Prasłowiańszczyzna Lechia-Polska*, II, Wspólnota słowiańska. Wspólnota lechicka-polska, Poznań, 1961.

Siame lenkų kalbininko veikale, remiantis kalbiniais ir archeologiniais duomenimis, plačiai nagrinėjama slavų genčių, jų tarpe ir lenkų tautos, etnogenezės, priešistorijos teritorijos ir migracijos klausimai. Taip pat aptariama slavų priešistorijos dialektologijos, materialinės kultūros ir

² Plg. J. Endzelīns, *Senprūšu valoda*, Rīgā, 1943, p. 80—81.

³ Plg. Ten pat, p. 58—59.